

Investigating the Role of Diversity Index in the Quality of Urban Environment Emphasizing the Role of Market (Case Study: Rasouli Crossroad Market of Zahedan)

ARTICLE INFO

Article Type

Original Research

Authors

Dadgar F.¹ MA,
Ghasri M.A.*¹ PhD

How to cite this article

Dadgar F, Ghasri M.A. Investigating the Role of Diversity Index in the Quality of Urban Environment Emphasizing the Role of Market (Case Study: Rasouli Crossroad Market of Zahedan). Geographical Researches. 2022;37(2):267-276.

¹Department of Architectural Engineering, Faculty of Art and Architecture, Sistan and Baluchestan University, Zahedan, Iran

*Correspondence

Address: Sistan and Baluchestan University, Zahedan, Iran. Postal code: 45845-98167
Phone: +98 (54) 31136786
Fax: +98 (54) 33431063
magh@arts.usb.ac.ir

Article History

Received: March 25, 2022
Accepted: April 14, 2022
ePublished: June 22, 2022

ABSTRACT

Aim Paying attention to the diversity of urban environment is very important for creating an identity, maintaining the attractiveness, vitality and flexibility of the urban environment. This study aimed to investigate the effective variables in the urban environment quality emphasizing the diversity in the Rasouli crossroads market in Zahedan.

Methodology In this study, the list of effective variables on the urban environment quality was presented by a comprehensive model using a qualitative content analysis method. Then, using a questionnaire, different dimensions of urban environment quality with emphasis on diversity criteria were evaluated. Data were analyzed using one-sample T-test through SPSS 26 software. The impact factor of each dimension as an independent variable on the dependent variable of urban environment quality was investigated through a structural equation model of multicriteria regression by SPSS and Lisrel softwares.

Findings Economic (0.221), perceptual-mental (1.23), socio-cultural (1.20) and functional (0.99) dimensions of Rasouli crossroads market had the highest impact on the diversity of Zahedan urban environment, respectively. The components of the diversity of guilds, the reasonable price of goods and the appropriateness of market guilds for all age groups and the possibility of more social interaction with others were ranked higher. Environmental (0.72) and physical-spatial dimensions (0.98) also had the lowest impact coefficients.

Conclusion Physical diversity is a necessary condition for improving the quality of the urban environment, because it can provide a suitable space for the presence of people. Consequently, it is necessary to provide facilities in order to improve the environmental dimensions in these conditions. Due to the multiple interactions between the proposed indicators, improving the physical and environmental dimensions of the neighborhood should be considered by city officials and planners.

Keywords Quality of Urban Environment; Diversity; Market; Zahedan

CITATION LINKS

[Akan Z, et al; 2012] P-436 - Noise pollution, psychiatric ...; [Ansari S, Behlouli Aval NM; 2014] Architectural identity of Zahedan ...; [Azadeh SR, et al; 2021] Investigation the relationship between ...; [Bahreini H, Tabibian M; 1998] Assessing the quality of the urban ...; [Bentley I; 1985] Responsive ...; [Carmona M; 2018] Principles for public space ...; [Carpiano RM, Hystad PW; 2011] "Sense of community ...; [Dadvar S, et al; 2016] Investigating the physical ...; [Deka M; 2017] Calculation in the pirate ...; [Golchin M, Mafakheri S; 2017] Environmental readability ...; [Golkar K; 2001] Constituent components ...; [Gurjar BR, et al; 2010] Human health risks in ...; [Habibi K, et al; 2019] Assessing environmental ...; [Harun NZ, et al; 2013] The experience of diversity ...; [Hoseini Abas-abadi M, Taleai M; 2017] Evaluate the quality ...; [Jacobs J; 1992] The Death and life of ...; [Johari F, et al; 2013] Evaluation of the interface ...; [Kakavand E, et al; 2013] Comparative assessment ... [Karami S, et al; 2015] Evaluating the impact ... [Karimi Yazdi A, et al; 2016] Comparative assessment of ... [Keshavarzfaiz S, Manjazi S; 2021] The role of urban open ... [Khairunnisa M, Ju Tjung L; 2019] The development plan ... [Khastoo M, Saidi Rezvani N; 2010] Factors affecting the ... [Landry C; 2000] Urban vitality: a new ... [Mahmoudnezhad F, Omid Ghane R; 2016] Investigating the role of public ... [Masoudi Nejad R; 2005] Social bazaar and ... [Najjari Nabi R, Mahdinezhad J; 2020] Evaluating the role of ... [Pourheidar Shirazi; 2015] Promoting vitality and ... [Rahman T, et al; 2005] Measuring the quality ... [Rahimi L, Karami I; 2019] Assessment of factors ... [Rishbeth C; 2001] Ethnic minority groups ... [Soltani A, et al; 2013] Formation, strengthening ... [Samadi A, et al; 2020] Sociological and physical ... [Shahi Aqbelaghi A, et al; 2016] Evaluation of the quality ... [Teymoori A, Asgari Zamani A; 2016] The assessment of urban ... [Torabi M, et al; 2007] Theoretical foundations and ... [Vormann B; 2005] Urban diversity disentangling ...

نقش بازار رسولی به عنوان فضای جمعی-تجاری در کیفیت بخشی به محیط شهری زاهدان

فرزانه دادگر MA

گروه مهندسی معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

محمدعلی قصری* PhD

گروه مهندسی معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

چکیده

اهداف: توجه به فاکتور تنوع در کیفیت محیط شهری، برای ایجاد هویت، حفظ جذابیت و سرزندگی و انعطاف پذیری محیط شهری اهمیت فراوانی دارد. هدف پژوهش حاضر، بررسی نقش تنوع فضای تجاری در کیفیت محیط شهری در بازار چهارراه رسولی شهر زاهدان بود.

روش شناسی: متغیرهای موثر بر کیفیت محیط شهری با روش تحلیل محتوای کیفی، در مدلی جامع ارائه شد؛ سپس، با استفاده از پرسش نامه، ابعاد مختلف کیفیت محیط شهری با تاکید بر معیار تنوع، ارزیابی شد. اطلاعات، در دو بخش توصیفی و استنباطی با استفاده از آزمون T تک نمونه تحلیل شد. ضریب تاثیر هر بعد به عنوان متغیر مستقل بر متغیر وابسته کیفیت محیط شهری از طریق مدل معادلات ساختاری رگرسیون چندمتغیره در محیط نرم افزار SPSS 26 و Lisrel بررسی شد.

یافته ها: ابعاد اقتصادی (۰/۲۲۱)، ادراکی-ذهنی (۰/۱۲۳)، اجتماعی-فرهنگی (۰/۱۲۰) و کارکردی (۰/۹۹) بازار چهارراه رسولی به ترتیب بیشترین ضریب تاثیر بر تنوع محیط شهری زاهدان را داشته اند. مولفه های مختلف کیفی مرتبط با تنوع اصناف، قیمت مناسب اجناس و تناسب اصناف بازار برای همه قومیت ها و گروه های سنی و امکان تعامل اجتماعی بیشتر با دیگران در رتبه های بالاتری قرار گرفتند. کمترین ضریب تاثیر را نیز ابعاد محیطی (۰/۷۲) و کالبدی-فضایی (۰/۹۸) داشته اند.

نتیجه گیری: تنوع کالبدی شرط لازم برای ارتقای کیفیت محیط شهری است، چراکه می تواند بستر فضایی مناسبی برای حضور افراد مهیا کند. متعاقباً فراهم سازی امکانات در راستای بهبود ابعاد محیطی در این شرایط الزامی است. به دلیل تعامل بین شاخص های کیفیت محیط شهری، ارتقای ابعاد کالبدی و محیطی محله مورد نظر باید مورد توجه مسئولین و برنامه ریزان شهری قرار گیرد.

کلیدواژگان: کیفیت محیط شهری، تنوع، بازار، زاهدان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۲۵

*نویسنده مسئول: magh@arts.usb.ac.ir

مقدمه

موضوع کیفیت محیط شهری، برای اولین بار در سال ۱۹۷۶ میلادی از سوی اندیشمندان و برنامه ریزان شهری مطرح شد [Teymoori & Asgari, 2015]. صنعتی شدن جوامع و تاثیر آن بر محیط زندگی، لزوم توجه به کیفیت محیط زندگی را بیش از پیش مطرح ساخته است. تمایل به بهبود کیفیت محیطی در مکانی خاص یا برای فرد یا گروهی خاص، تمرکز ویژه ای را از سوی برنامه ریزان شهری می طلبد. در واقع، مفهوم کیفیت، متغیری مرکب است که از چندین متغیر متاثر می شود [Rahman et

al., 2005]. کیفیت محیط، در مطالعات شهری از منظر علوم متعدد از جمله شهرسازی، علوم اجتماعی، روان شناسی، جغرافیای شهری، اقتصاد، علوم سیاسی و مدیریت، مورد توجه است. سنجش کیفیت زندگی و تعیین رضایت یا عدم رضایت افراد و گروه ها از ابعاد مختلف زندگی، موضوع و هدف اصلی تمام برنامه ریزی ها است. کیفیت محیط شهری، رضایت مندی افراد از ویژگی های فضایی و کالبدی محیط های شهری است [Azadeh et al., 2021]. مجموعه عوامل کیفیت محیطی، وجوه عملکردی، زیبایی شناختی، تجربی و زیست محیطی را شامل می شود [Rahimi et al., 2019].

نظریات در مورد بعد کالبدی کیفیت محیط شهری را می توان به دو دسته تقسیم بندی نمود که دسته اول بر عرصه عینی محیط تاکید دارند. این نظریات به کیفیت محیط شهری به مانند صفت و ویژگی ذاتی محیط و مستقل از ناظر توجه دارند. در این زمینه می توان به مدل کاپلن اشاره کرد. دسته دوم نظریات، بر عرصه ذهنی فرد تاکید دارند [Teymoori & Asgari, 2015; Bahreini & Tabibian, 1998]. اندیشمندان و صاحب نظران به شاخص ها و فاکتورهای مختلفی که در کیفیت محیط شهری موثر هستند اشاره نموده اند. به عنوان مثال، ساوت ورت، دوازده معیار کلی را به عنوان عوامل اصلی و موثر در کیفیت محیط شهری مطرح کرده است که عبارتند از دسترسی، راحتی و آسایش، سرزندگی و حیات، شغف و شادی، شکل، حفاظت از محیط، تنوع، معنی، خوانایی ساخت، بازبودن فضاها، مرمت و نگهداری و سلامتی [Bahreini & Tabibian, 1998]. کوین لینچ، در بررسی های خویش سرزندگی، معنی (حس)، سازگاری، دسترسی، کنترل و نظارت و همچنین دو معیار اصلی کارایی و عدالت را در کیفیت محیط شهری موثر می داند [Shahi & Aqbelaghi et al., 2016]. جین جیکوبز، توجه به اختلاط کاربری ها (به لحاظ تنوع استفاده و تنوع سنی ابنیه)، نفوذپذیری و قابلیت دسترسی، تراکم، خوانایی، امنیت و شفافیت را به عنوان مولفه های اصلی سرزندگی محیط و کیفیت شهری بیان کرده است [Jacobs, 1992]. بنتلی، به عواملی چون نفوذپذیری، تنوع، خوانایی، انعطاف پذیری، غنای حسی و حس تعلق اشاره می کند و آن ها را عوامل موثر در افزایش حضور کاربران در محیط و ارتقا سطح پاسخ دهنده گی آن ها می داند [Bentley, 1985]. کرمونا، ۸ مولفه را به عنوان ابعاد محیطی طراحی شهری شامل فضایی، زمینه ای، اجتماعی، پایداری، ادراکی، بصری، ریخت شناسی و کارکردی معرفی نموده است [Johari et al., 2013]. شاید بتوان گفت، مهم ترین مدل برای تبیین چارچوب نظری کیفیت محیط شهری توسط کانتز معرفی شده است. بر اساس مدل مزبور که به مدل مکان شهرت

تدریج مولفه‌های کیفیت شهری از حالت تک‌مولفه‌ای و تاکید بر ویژگی‌های زیباشناختی و عینی به حالت مرکب و چهار مولفه‌ای یعنی، زیباشناختی عینی، زیباشناختی ذهنی-ادراکی، عملکردی و زیست محیطی تطور یافته است [Golkar, 2001]. در ادامه مدلی جامع حاصل همپوشانی و هم‌افزایی نظریات پیش‌گفته، در زمینه ابعاد و فاکتورهای موثر بر کیفیت محیط شهری ارائه شده است (جدول ۱).

دارد، محیط شهری به مثابه مکانی متشکل از سه بعد در هم تنیده کالبد، فعالیت‌ها و تصورات است. همان‌طور که لنگ نیز به آن اشاره کرده است در گذشته متخصصان طراحی محیط بسیار تحت تاثیر جنبه‌های بصری قرار داشتند و بیش از آن که شهر را محل زندگی مردم بدانند آن را به صورت اثری هنری می‌شناختند [Karimi et al., 2016]. به عنوان جمع‌بندی در سیر تکامل مفهوم کیفیت محیط شهری می‌توان گفت که به

جدول ۱) ابعاد و فاکتورهای موثر در کیفیت محیط شهری

و به دنبال آن، فضاهای شهری حداقل تا زمانی که هانری لوفور مفهوم حق به شهر را مطرح نمود از فرضیه‌های ثابتی اقتباس می‌شدند؛ اما چنانچه پذیرفته شود که شهر برای همه است و تساوی حقوق و فرصت‌ها باید برای همگان تضمین شود، شهر ناگزیر دارای تنوع و تفاوت‌هایی خواهد شد. بنابراین فضاهای عمومی شهر در نتیجه علایق متفاوت گروه‌های مختلفی که آن را ایجاد می‌کنند و طیف خاصی از عملکردهایی که در آن‌ها قرار می‌گیرد، فرم‌های متنوعی به خود خواهد گرفت [Carmona, 2018]. اساس و شرایط هر فرآیند عمیق، مستمر و توسعه‌یابنده برای فرد در محیط شهری، پیچیدگی و تنوع لازم شهر و فضاهای آن است. هر شهر خوب و فضای مطلوب باید از تنوع کافی برخوردار باشد؛ یکنواخت یا مغشوش نباشد [Karami et al., 2015].

تنوع فقط در فرم و کالبد آشکار نمی‌شود، بلکه در فعالیت‌هایی است که مکانی بستر آن را فراهم کرده و مشوق آن است. فعالیت‌ها تقریباً پاسخی به جذابیت‌های فضا هستند. مفهوم جذابیت بسیار مهم است، لیکن در ابتدا تاکید بر دو نکته دیگر حائز اهمیت است؛ اول، تنوع کالبدی که در مقیاسی مطمئن شرطی برای شادی و سرزندگی فضاست ولی نمی‌تواند پایداری را تضمین کند. به‌عنوان مثال، مراکز

جیکوبز [Jacobs, 1992]، در کتاب اصلی خود، "مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکا" و بنتلی [Bentley, 1985] در کتاب بسیار تاثیرگذار خود "محیط‌های پاسخگو"، تاکید می‌کنند که تنوع، یکی از ویژگی‌های کلیدی در کیفیت محیط شهری است. به این معنا که برای اطمینان از تنوع تجربیات، داشتن ترکیبی غنی از کارکردها و فعالیت‌های مفید برای افراد مختلف از همه اقشار در گروه‌های سنی مختلف، ضروری است. اصطلاح «تنوع» معمولاً وضعیتی از چندگانگی و ناهمگونی را نشان می‌دهد که اغلب وضعیتی است که در آن تشخیص تفاوت‌ها و ادغام آن‌ها موفقیت‌آمیز بوده است. موضوع تنوع در دو بعد فرهنگی و اقتصادی خلاصه می‌شود. درک منطقی از تنوع (شهری) قبل‌تر از موج جهانی‌شدن که در اواخر سال ۱۹۷۰ آغاز شد، آغاز شده است. نویسندگانی با پیشینه‌های فکری مختلف، از دهه ۱۹۶۰، درخواست‌های شیوای خود را برای استراتژی توسعه مجدد شهری که ناهمگونی فیزیکی و اجتماعی را تحریک می‌کند، مطرح کرده‌اند [Vormann, 2005].

طراحی شهری باکیفیت، تنوع را به وجود می‌آورد و به مردم قدرت تصمیم‌گیری در انتخاب میزان تراکم، نوع ساختمان، گزینه‌های حمل‌ونقل و سبک و نوع فعالیت‌ها را می‌دهد. اصول حاکم بر شهرها

هم‌افزایی بداهه و خودانگیخته مردم و جوامع را تسهیل می‌کنند. علاوه بر این، بازارها، غذای تازه و مقرون‌به‌صرفه را برای ساکنان، فرصت‌های اقتصادی برای افراد جویای کار و مکان‌هایی برای معاشرت در مناطقی که فاقد چنین امکاناتی هستند فراهم می‌کنند. از نظر تاریخی، بازارها موتورهای مهمی برای رشد شهری بوده‌اند، در حالی که راه‌حل‌های پایدار برای سازگاری با این رشد آرایه می‌دهند. امروزه، بازارها مکان‌های مهمی هستند که حس «زندگی» و «تپش قلب» شهری را در بردارند. در یک بازار، ما نبض انرژی و پتانسیلی را احساس می‌کنیم که آرایه‌دهنده کیفیت شهری است و هم برای گردشگران و نیز برای ساکنان محلی جذاب است. محققان بسیاری با دیدگاه‌های متفاوتی به بررسی نقش بازار در توسعه محیط شهری پرداخته‌اند [Masoudi Nezhad, 2005; Deka, 2017; Khairunnisa & Tjung, 2019].

با این حال، نقش تنوع فضاهای جمعی-تجاری در کیفیت محیط شهری کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این در حالیست که تنوع فضاهای تجاری همچون بازار با تاثیر بر عامل اقتصاد و عرضه خدمات متنوع، از عوامل مهم در ایجاد تنوع محیط شهری است که به نوبه خود می‌تواند سبب جذب سرمایه و توسعه شهری شود. هدف این پژوهش، بررسی نقش تنوع فضای تجاری در کیفیت محیط شهری در بازار چهارراه رسولی زاهدان بود.

روش‌شناسی

این پژوهش توصیفی-تحلیلی با استفاده از مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای و مجموعه‌ای از مطالعات میدانی در سال ۱۴۰۰ در محله بازار چهارراه رسولی زاهدان انجام شد. شهر زاهدان به عنوان بزرگ‌ترین شهر جنوب شرق ایران، با توجه به قدمت کم، شهری نوساز به‌شمار می‌آید. رشد سریع و نامتوازن شهر در دهه‌های ابتدایی شکل‌گیری، باعث ایجاد محلاتی با کیفیت متفاوت شده است. این استان از بازارهای مختلف مانند مجتمع‌های تجاری منطقه آزاد، بازارچه‌های مرزی، بازارهای سنتی و محلی، پاساژها و بازارهای مدرن و همچنین نوع خاصی از بازار که خود جاذبه دست اول گردشگری نیز به‌شمار می‌رود، اما بازار رسولی یا چهارراه رسولی زاهدان تلفیقی از بازارهای مختلف است که تاکنون به ویژه در ایام خاص مانند تعطیلات نوروز و تابستان از اهمیت بسزایی برخوردار است و بسیاری از هموطنان را جذب می‌کند. محدوده مورد مطالعه در این پژوهش یعنی محله چهارراه رسولی زاهدان در خیابان مولوی حسین‌بر از محلات نسبتاً قدیمی شهر محسوب می‌شود که به‌واسطه اهمیت اقتصادی وجود بازار چهارراه رسولی نه‌تنها در ایران، بلکه در کشورهای همسایه شهرت دارد. طبق موارد قیدشده و نیز به دلیل ماهیت پرچنب‌وجوش و سرشار از محرک‌های حسی و حضور فعالیت‌های مختلف در ساعات متفاوت روز، این بازار برای ارزیابی شاخص تنوع به عنوان نمونه موردی، انتخاب شد. مخاطبان پژوهش نیز برای ورود به بخش میدانی و آرایه پرسش‌نامه، از میان تقریباً ۵۰۰ نفر از افراد عادی و مراجعین به بازار چهارراه رسولی زاهدان به

شهرها که غیر از فضاهای تجاری کاربری دیگری ندارند در ساعات و زمان‌های خاصی در روز دارای جنب و جوش، سرزندگی و تنوع هستند، مگر اینکه از طریق گسترده‌کردن فعالیت‌های چندگانه و عملکرد متنوع در مراکز، بعد از رفتن خریداران، روح و تنوع ایجاد شود. نکته دوم و مکمل مقوله اول، این است که به معنای واقعی مکانی وجود ندارد که در آن حداقل تنوع وجود نداشته باشد که در غیر این صورت نیز می‌توان با تبیین آگاهانه راهبرد و استفاده مناسب از عناصر، باعث ایجاد تنوع شد [Mahmoudnezhad & Ghane, 2016].

شولتز اعتقاد دارد که زندگی به معنای گزینش از میان کیفیت‌های گوناگون است؛ درست به این دلیل که ما آدمیان به مکان به عنوان نقطه‌ای برای دیدار و تعامل نیاز داریم، این مکان می‌باید سرشار از تنوع و گوناگونی باشد. طبق نظر شولتز، فضای شهری برای روح زندگی یا همان سرزندگی نیاز دارد تا گزینه‌های متنوعی را به مراجعین عرضه کند؛ بنابراین یکی از عواملی که با سرزندگی فضاهای شهری در ارتباط تنگاتنگ قرار دارد، تنوع است. جین جیکوبز، تنوع و سرزندگی را به یک معنا و مفهوم می‌داند و معتقد است که محیط‌های دارای تنوع، لزوماً مکان‌های سرزنده‌ای خواهند بود. وی به فعالیت و مردم برای ایجاد فضاهای شهری سرزنده اشاره می‌کند. تنوع و گوناگونی کاربری و تنوع کالبدی از دیدگاه بنتلی و همکاران، منجر به سطوح دیگر گوناگونی می‌شود. گوناگونی فعالیت‌ها، فرم‌ها و حضور مردم، موجب فهم و تصویر ذهنی مرکب غنی می‌شود و کاربران مختلف با شیوه‌های گوناگونی به تفسیر و فهم مکان می‌پردازند و این امر معانی متنوعی را عرضه می‌دارد [Bentley, 1985].

در طراحی شهری، شهر دارای تنوع بافت درهم‌تنیده‌ای است که امکان آرایه فضاها و فعالیت‌های گوناگون را داراست و سبب نشاط و سرزندگی شهر می‌شود. جیکوبز [Jacobs, 1992] همچنین معتقد است که الگوهای کالبدی و فرم‌های متنوع در محیط سبب بهبود روابط انسانی می‌شوند. تعریف دیگر جیکوبز از تنوع مبتنی بر "تنوع در فرصت‌های فرهنگی" است که به منظور گنجاندن اقشار سنی و قومی متفاوت در گروه کاربران، جزو معیارهای گوناگونی محسوب می‌شود [Harun et al., 2013]. شهرهای زنده تمایل دارند سیستم‌هایی با فضاهای عمومی فعال‌تر برای شهر داشته باشند که در آن‌ها ملاقات، جابجایی، تعامل و ارتباط مردم با یکدیگر، امکان‌پذیر باشد [Najari Nabi & Mahdinezhad, 2020]. با توجه به موارد فوق‌الذکر می‌توان فاکتورهای موثر و مرتبط با "تنوع" در محیط شهری را در قالب فاکتورهای تنوع کالبدی و فرمی بناها، کاربری‌های مختلط و متنوع، گوناگونی یا تنوع نژادی، تنوع فرهنگی-نژادی، تنوع اقتصادی، تنوع ادراکی و ذهنی، تنوع سنی کاربران، امنیت محیط، سرزندگی، شادی، مشارکت مردی و انعطاف‌پذیری عنوان کرد.

در میان فضاهای شهری، بازارها به عنوان هسته اصلی زندگی روزمره شهری، مکان‌های تعامل مردم، کالاها و اطلاعات هستند و

نقش بازار رسولی به عنوان فضای جمعی-تجاری در کیفیت بخشی به محیط شهری زاهدان ۲۲۱
بر متغیر وابسته کیفیت محیط شهری از طریق مدل معادلات
ساختاری رگرسیون چندمتغیره در محیط نرم افزار SPSS 26 و
Lisrel بررسی شد.

یافته‌ها

بر اساس اطلاعات دموگرافیک، ۳۹/۱۶٪ از پاسخگویان زن و
۶۰/۸۳٪ مرد بودند؛ گروه سنی ۴۵-۶۵ سال با ۳۷/۵٪ بیشترین
فراوانی و گروه سنی بیشتر از ۶۵ سال با ۷/۲۲٪ کمترین فراوانی را
داشتند. تعداد ۶۹/۷۲٪ از پاسخگویان بومی بودند (جدول ۲).
پایایی ابزار تحقیق برای هر یک از مولفه‌های مورد بررسی در جدول
قید شده است (جدول ۳).

جدول ۲) ویژگی‌های دموگرافیک مشارکت‌کنندگان

ویژگی	تعداد	درصد
جنس		
زن	۱۴۱	۳۹/۱۶
مرد	۲۱۹	۶۰/۸۳
سن (سال)		
>۲۵	۸۶	۲۳/۸۸
۲۵-۴۵	۱۱۳	۳۱/۳۸
۴۵-۶۵	۱۳۵	۳۷/۵
>۶۵	۲۶	۷/۲۲
سطح تحصیلات		
ابتدایی	۲۹	۸/۰۵
زیر دیپلم	۱۰۶	۲۹/۴۴
دیپلم	۱۱۶	۳۲/۲۲
دانشگاهی	۱۰۹	۳۰/۲۷
قومیت		
بومی	۲۵۱	۶۹/۷۲
غیربومی	۱۰۹	۳۰/۲۷

جدول ۳) پایایی ابعاد مورد بررسی در ابزار تحقیق

بعد	ضریب پایایی
محیطی	۰/۸۵
اقتصادی	۰/۷۹
کالبدی-فضایی	۰/۹۲
فرهنگی-اجتماعی	۰/۸۸
ادراکی-ذهنی	۰/۹۳
کارکردی	۰/۹۴

با توجه به ازدحام و شلوغی در محله مورد مطالعه و کمبود امکانات،
شرایط محیطی و نظافت باراز کمی از حد متوسط پایین‌تر بود و
تاثیر مورد انتظار را در ارتقای تنوع محیط شهری نداشت. بیشترین
تاثیر مورد انتظار در ارتقای شاخص تنوع شهری در شاخص اقتصادی
ملاحظه شد. از میان مولفه‌های تاثیرگذار بر تنوع محیط شهری در
بازار چهارراه رسولی زاهدان، تنوع اصناف، قیمت مناسب اجناس
نسبت به سایر بازارها و تناسب اصناف برای تمام گروه‌های سنی با
میانگین ۹/۸۸، ۹/۲۱ و ۸/۵۵ به ترتیب بیشترین اهمیت را در بین

روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. تعداد نمونه‌ها بر اساس
فرمول کوکران تعیین شد (n=۳۶۰).

شکل ۱) موقعیت منطقه مورد مطالعه (خیابان مولوی حسین بر، بازار چهارراه
رسولی زاهدان)

شاخص‌ها و مولفه‌های تاثیرگذار کیفیت محیط شهری بر تنوع با
استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی پیشینه تحقیقاتی و نظریات
موجود در این زمینه، استخراج شد و مورد سنجش از دیدگاه ۳۰
خبیره قرار گرفت. خبرگان مورد نظر شامل متخصصین و کارشناسان
حوزه مدیریت شهری بودند که به روش غیرتصادفی هدفمند انتخاب
شدند. در مرحله نخست پس از مطالعه پیشینه تحقیقاتی مرتبط،
لیستی از شاخص‌ها و مولفه‌های موثر هر یک از شاخص‌ها تهیه
شد. در این راستا پرسش‌نامه‌ای با استفاده از شاخص‌های
تعیین‌شده، تهیه شد و مورد ارزیابی از دید خبرگان قرار گرفت.
پرسش‌نامه شامل ۳۰ سؤال در قالب دو نوع سئوال باز و بسته
بود. طراحی سئوال باز بدین منظور بود که هر یک از خبرگان که
در این مورد شاخص یا مولفه‌هایی را مد نظر دارند در این بخش به
موارد اضافه کنند. مبنای پاسخدهی به سئوال این پرسش‌نامه
طبق پنج‌درجه‌ای لیکرت با گزینه‌های «کاملاً مطلوب»، «مطلوب»،
«متوسط»، «نامطلوب» و «کاملاً نامطلوب» بوده است. سپس،
پرسش‌نامه‌ها بر اساس نظر خبرگان اصلاح شده و ۴ مورد از گویه‌ها
حذف شد. روایی محتوایی پرسش‌نامه با استفاده از توزیع آزمایشی
۵۰ پرسش‌نامه به هدف بررسی محتوا و همچنین قابلیت درک
سئوال برای جامعه هدف (عامه مردم) از طریق بررسی پاسخ‌های
داده‌شده و میزان مطابقت آن‌ها با اهداف پژوهش و اصلاح برخی
سئوال در جهت تقرب بیشتر پاسخ‌ها در سنجش تمامی اهداف و
متغیرهای تحقیق مورد ارزیابی قرار گرفت. سپس، از مجموع ۳۰
سئوال طراحی‌شده، ۲ سؤال حذف شد و مجموع سئوال به ۲۴
عدد رسید. پایایی پرسش‌نامه‌ها نیز با استفاده از روش آلفای
کرونباخ تایید شد (۰/۸۶).

اطلاعات، در دو بخش توصیفی و استنباطی با استفاده از آزمون T
تک‌نمونه تحلیل شد. ضریب تاثیر هر بعد به عنوان متغیر مستقل

پاسخ‌دهندگان داشت (جدول ۴). عرضه متنوعی از صنایع دستی و کالاهای صنعتی و نیز طیفی از اصناف برای انواع گروه‌های سنی سبب رفع دامنه مختلفی از نیازها در گروه‌های مختلفی از متقاضیان شده است؛ به ویژه، وجود طیف متنوعی از قیمت‌ها در رفع نیازمندی افراد از گروه‌های اقتصادی مختلف و رضایت‌مندی افراد تاثیر خوبی داشته است.

جدول ۴) نتایج آزمون t تک‌نمونه برای ارزیابی شاخص‌های موثر بر کیفیت محیط شهری بازار چهارراه رسولی زاهدان

مؤلفه	میانگین t	Sig
محیطی		
(S1) تنوع زیاد و ازدحام جمعیت در بازار و اصناف	۲/۵۳	۰/۰۳۳ - ۲۴/۱۹۸
(S2) پاکیزگی و نظافت بازار نسبت به سایر بازارها	۴/۴۲	۰/۰۴۱ - ۱۸/۴۶۰
کارکردی		
(S3) بازار اجناس دسته دوم	۷/۸۷	۰/۰۸۱ ۱۸/۲۶
(S4) عرضه اجناس داخلی و خارجی	۹/۰۱	۰/۰۹۵ ۱۴/۴۸
(S5) عرضه تنوعی از محصولات مصرفی	۹/۹۰	۰/۰۹۷ ۶/۸۹
(S6) وجود رستوران و فعالیت‌های مشابه	۴/۳۲	۰/۰۴۸ - ۱۹/۱۵
اجتماعی-فرهنگی		
(S7) استفاده از پوشش‌ها و لباس‌های متنوع توسط عابران	۸/۴۶	۰/۰۷۸ ۱۰/۰۱
(S8) تنوع قومیتی مردم و مغازه‌دارها	۶/۹۵	۰/۰۸۶ ۱۵/۶۶
(S9) تعامل اجتماعی بیشتر با مردم شهر و گردشگران داخلی و غیره	۹/۰۹	۰/۰۶۱ ۱۴/۱۱
اقتصادی		
(S10) قیمت مناسب اجناس نسبت به سایر بازارها	۹/۲۱	۰/۰۸۹ ۱۳/۹۸
(S11) مناسب بودن اصناف برای تمام گروه‌های سنی	۸/۵۲	۰/۰۵۲ ۱۶/۳۶
(S12) تنوع اصناف (پارچه، چای و لوازم خانگی)	۹/۸۸	۰/۰۵۵ ۱۲/۳۲
(S13) فروش لباس‌های سنتی و صنایع دستی بومی استان	۷/۱۲	۰/۰۸۱ ۱۷/۳۶
کالبدی-فضایی		
(S14) فضای پارکی مناسب و کافی برای خودروها	۲/۶۶	۰/۰۲ - ۲۳/۳۱
(S15) دسترسی مناسب از تمام نقاط شهر	۶/۵۲	۰/۰۹۸ ۱۵/۱۳
(S16) تناسب فرمی بازار نسبت به سایر بازارها	۶/۵۳	۰/۰۵۲ ۱۵/۰۲
درشهر		
(S17) عرض مناسب راهروها	۳/۳۳	۰/۰۴۱ - ۲۱/۲۳
(S18) سادگی دکور مغازه‌ها	۷/۰۱	۰/۰۸۲ ۱۷/۰۰
(S19) تنوع رنگ‌ها و دکورها در بازار	۷/۴۲	۰/۰۷۳ ۱۷/۶۵
ادراکی-ذهنی		
(S20) آسایش اقلیمی	۵/۲۵	۰/۰۶۵ ۱۶/۴۴
(S21) تعداد زیاد دستفروش‌ها در معابر پیاده	۶/۱۰	۰/۰۸۱ ۱۵/۲۳
(S22) شلوغی و سرزندگی مردم	۸/۱۲	۰/۰۷۴ ۱۶/۲۴

تجاری، سبب رجوع بیشتر متقاضیان و تاثیر مستقیم در ایجاد ترافیک جمعیتی در محیط می‌شود. در این راستا، خدماتی همچون عرضه غذای آماده در رستوران‌ها و چای‌خانه‌ها یا استراحت‌گاه‌های موقت برای بسیاری از متقاضیان و بازدیدکنندگان محلی و غیرمحملی کاربردی و خوشایند است. با این وجود، کمبود این‌گونه فعالیت‌ها سبب عدم تاثیر قابل توجه بر ارتقای شاخص تنوع محیط شهری در بازار چهارراه رسولی شده است.

ازدحام و شلوغی جمعیت در بازار چهارراه رسولی با توجه به بین‌المللی بودن بازار و مراجعه بسیاری از افراد از شهرها و کشورهای همسایه همچون هند، پاکستان و افغانستان، زمینه ایجاد تعامل و اشتراکات فرهنگی را فراهم آورده است. به طوری که در بازدید از بازار شاهد تنوعی از پوشش‌های سنتی در مراجعین هستیم. از این رو، بعد کارکردی مستقیماً بر بعد اجتماعی-فرهنگی موثر بر تنوع محیط شهری تاثیرگذار است. از سوی دیگر، محیطی سرزنده و شاد و بهره‌مند از آسایش اقلیمی در محیط شهری ایجاد شده که سبب ارتقای رضایت‌مندی مردم و افزایش کیفیت محیط شهری شده است. بر اساس بازدید میدانی، بسیاری از افراد صرفاً جهت گذراندن اوقات شاد و بهره‌مندی از سرزندگی محیط، به این بازار مراجعت می‌کنند. در این تحقیق، شاخص اجتماعی-فرهنگی پس از شاخص اقتصادی بیشترین تاثیر را بر ایجاد تنوع محیط شهری زاهدان داشت.

بر اساس بررسی‌ها و مشاهدات میدانی، هم‌جواری عملکردهای متعدد در محدوده چهارراه رسولی زاهدان به طور سنتی مشاهده می‌شود؛ به نحوی که حضور هم‌زمان کاربری‌های مسکونی، تجاری، فرهنگی و اجتماعی به‌ویژه در محلات قدیمی‌تر شهر از جمله محله مورد نظر، پدیده جدیدی محسوب نمی‌شود. محدوده دارای بافت فشرده و معابر نیمه‌شترنجی-نیمه‌ارگانیک است. در این بازار، رقابت شدیدی بین تعداد دست‌فروش‌ها و مغازه‌های تجاری وجود دارد و هر کدام روی فروش نوعی خاصی از کالا تاکید دارند. با توجه به شرایط خاص استان و ارتباط آن با مرز خشکی و دریا، به طور کلی پرتعدادترین نوع تجارت به فروش اجناسی اختصاص دارد که وارداتی محسوب شده و مورد استقبال همیشگی مردم واقع می‌شوند؛ مواردی مانند پارچه‌فروشی که با توجه به نوع و اهمیت پوشاک محلی مردم استان رونق فراوانی دارد در محدوده انتخابی از نظر تعداد و تنوع، رتبه اول را به خود اختصاص داده است و در کل، در چهارراه رسولی به وفور شاهد تجمع کاربری‌های دیگری نیز از قبیل فروشگاه‌های مواد غذایی، پوشاک و کفش دست دوم، لوازم خانگی و غیره هستیم. این مشخصه، در شلوغی و سرزندگی بازار و تجمع و ازدحام مردم تاثیر بسزایی داشته است. از سویی در رفع طیف مختلفی از نیازهای مردم نیز موثر بوده است.

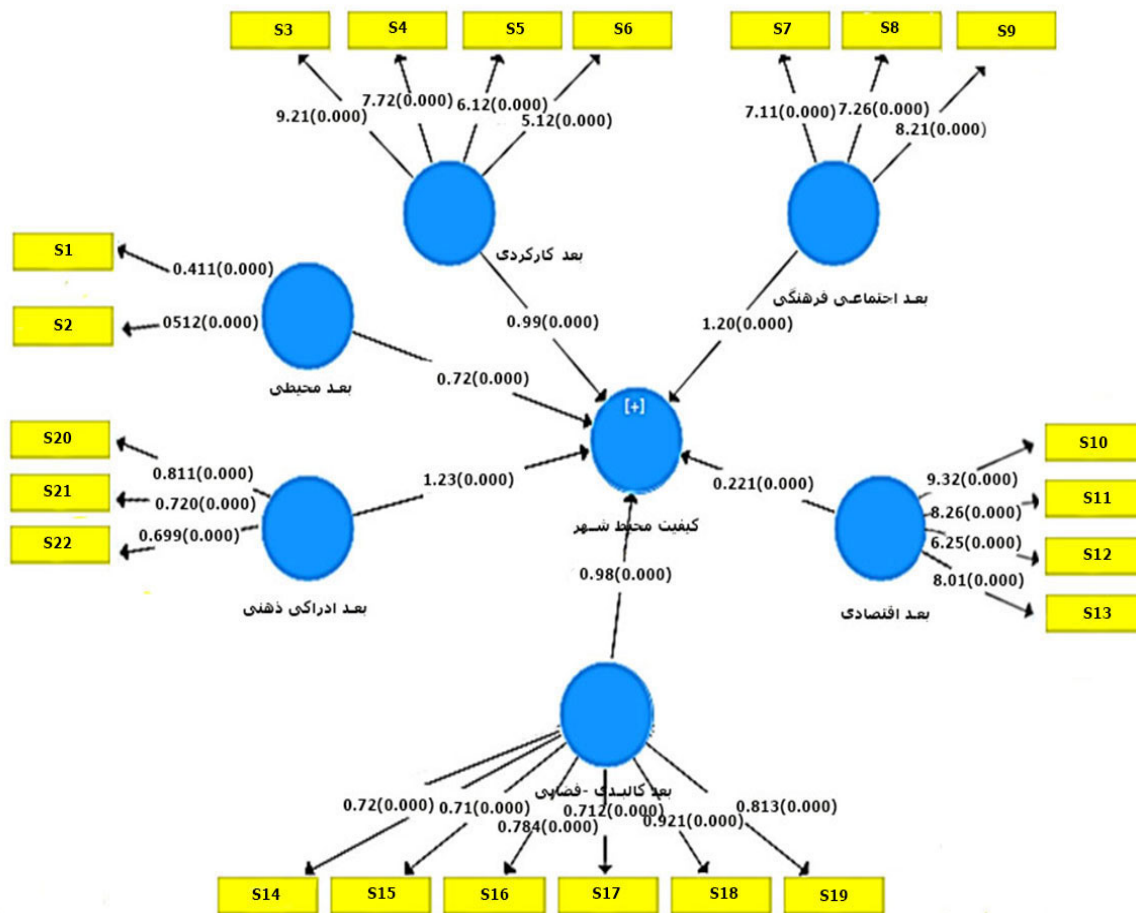
در شاخص کالبدی-فضایی، مولفه‌های فضای پارک مناسب و کافی برای خودروها ($m=۲/۶۶$) و عرض مناسب معابر و راهروهای بازار ($m=۳/۳۳$) به ترتیب در ایجاد تاثیر مطلوب در تنوع محیط شهری، تاثیر کمتری داشتند. با توجه به شلوغی و ارایه کارکردهای متعدد

ابعاد کارکردی محله چهارراه رسولی زاهدان، به دلیل عرضه تنوعی از خدمات از جمله وجود رستوران و چای‌خانه، عرضه تنوع محصولات مصرفی ($m=۹/۹۰$) و اجناس داخلی و خارجی ($m=۹/۰۱$) و مصارف پوشاک و خوراک و غیره، دیگر بعد حائز اهمیت در ایجاد تنوع محیط شهری از دید پاسخ‌دهندگان بود. تنوع کارکردی در محیط‌های

نقش بازار رسولی به عنوان فضای جمعی-تجاری در کیفیت بخشی به محیط شهری زاهدان ۲۲۳

مورد بررسی مربوط به شاخص اقتصادی (۰/۲۲۱) و کمترین تاثیر نیز مربوط به شاخص محیطی است (۰/۰۷۲). ضرایب تاثیر شاخص های ادراکی-ذهنی، اجتماعی-فرهنگی، کارکردی، کالبدی فضایی نیز به ترتیب اهمیت برابر با ۱/۲۳، ۱/۲۰، ۰/۹۹ و ۰/۹۸ بودند؛ به این ترتیب کمترین ضریب تاثیر را شاخص های محیطی و کالبدی-فضایی به خود اختصاص دادند. ضریب تعیین هم ۸۱۹٪ به دست آمد و این نشان می دهد ۸۱/۹٪ از تغییرات متغیر وابسته یعنی کیفیت محیط شهر توسط متغیرهای وابسته تبیین می شود.

در این بازار و نیز وجود بافت سنتی در بخش هایی از بازار، بافت کالبدی، فضای مناسب برای تردد را در اختیار قرار نمی دهد و نیازمند توجه ویژه در راستای نوسازی یا بازسازی کالبدی است. در مدل معادلات ساختاری با استفاده از رگرسیون چندمتغیره (شکل ۲)، مقادیر ضرایب مسیر و p-value بین متغیرهای پنهان مستقل و وابسته نشان داده شده است. متغیرهای پنهان شامل شاخص های موثر بر تنوع محیطی و متغیر وابسته، کیفیت محیط شهر بودند. بر اساس یافته ها، بیشترین تاثیر بر تنوع محیطی شهر زاهدان در محله

شکل ۲) مدل معادلات ساختاری ارزیابی تاثیر فاکتورهای موثر بر تنوع محیط شهری

در برابر شهرهای دیگر حوزه های فرهنگی جهان است. در این تحقیق نیز، ابعاد اقتصادی موثر بر تنوع محیطی در بازار چهارراه رسولی زاهدان، از دید مردم، مطلوب ارزیابی شد. تنوع قیمت ها و ارایه طیفی از انواع کیفیت ها و نیز وجود فرصت های مناسب برای کسب درآمد در این بازار سبب رضایت مردم از کارکرد اقتصادی بازار چهارراه رسولی شده است. در دیدگاه محققانی همچون داور و همکاران [Dadvar et al., 2016] و نیز کاکاوند و همکاران [Kakavand et al., 2013] تاکید بر مولفه های اقتصادی بخصوص در محیط های تجاری، برای ارتقای تنوع محیط شهری حائز اهمیت است.

بحث

هدف این تحقیق، بررسی متغیرهای دخیل در کیفیت محیط شهری با تاکید بر معیار تنوع در بازار محله چهارراه رسولی زاهدان بود. توجه به ابعاد تاثیرگذار بر کیفیت محیط شهری در این بازار می تواند در مسیر توسعه گردشگری زاهدان و استان بسیار موثر باشد. بهبود تنوع کیفیت محیط شهری به ویژه بازارها، نیازمند تلاش مضاعف برنامه ریزان و طراحان شهری است. مهم ترین و اصلی ترین عملکرد بازارها، عملکرد اقتصادی آنها است. اهمیت بعد اقتصادی بازار در شهرهای اسلامی به حدی است که در دیدگاه ویرت بازار تنها وجه مشخصه اصلی و بهترین معیار اصالت شهرهای شرق اسلامی

ریشبث [Rishbeth, 2001] بر تنوع فعالیت‌ها و عرضه خدمات در ارتقای کیفیت محیط شهری تاکید کرده‌اند.

زاهدان از شهرهای مهاجرپذیر محسوب می‌شود که حدود یک سده از تاریخ پیدایش آن می‌گذرد. محدوده مورد مطالعه ابتدا توسط آقای رسولی ثانی‌آبادی که از یزد به این منطقه سفر کرده بود، بنیان‌گذاری شد. اکنون معروفیت بازار، محدود به دامنه جغرافیایی ایران نمی‌شود و در کشورهای همسایه و به ویژه کشورهای حاشیه خلیج فارس به خوبی شناخته شده است. گرچه از همان ابتدا نیز سابقه حضور اقوام و گروه‌های مختلف در شهر از جمله بیرجندی، یزدی، بلوچ، سیستانی و تجار و بازرگانان هندی (سیک‌ها) که از ساکنان اولیه شهر محسوب می‌شوند، موید فضای تعامل‌پذیر در شهر زاهدان است [Ansari & Behloul Aval, 2014]. بر اساس یافته‌ها، دلیل اصلی جذب جمعیت و مراجعین به این منطقه، تنوع اصناف در کاربری تجاری است. همچنین، یکی از کاربری‌هایی که در این بازار به وفور یافت می‌شود، دست‌فروشان هستند که علی‌رغم ایجاد شلوغی، بی‌نظمی و کندکردن تردد برای عبور و مرور عابران پیاده، با ایجاد تنوع و مکث، بر سرزندگی، خاطره‌انگیزی و جذابیت‌های بازار رسولی برای مراجعان افزوده‌اند. سرزندگی فضای شهری کیفیتی است که نشان از پویایی و جنب‌وجوش حیات هر روزه شهروندان در ارتباط با بستر سکونتشان است و این ارتباط دایمی در قالب انباشت تجربیات شهری جزئی از فرآیند تشکیل مکان و ایجاد حس تعلق به فضاهای شهری است. مولفه‌های شلوغی و سرزندگی مردم، تعدد خرده‌فروش‌ها و آسایش اقلیمی به ترتیب اولویت از دید پاسخگویان بر ایجاد تنوع در محیط شهری موثر بوده‌اند. در واقع، به منظور ایجاد سرزندگی در فضا باید دو عامل جذابیت و رضایت افراد به عنوان ملزومات اولیه سرزندگی فضای شهری در نظر گرفته شود. مفهوم سرزندگی فضای شهری در بعد ادراکی-ذهنی در برگزیده دو بعد داخلی و خارجی است. بعد داخلی به دو بخش کالبدی و غیرکالبدی (فضایی و فعالیتی) و بعد خارجی شامل مولفه‌های فضایی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی است [Khastoo & Rezvani, 2010]. در این تحقیق ابعاد داخلی شامل عامل تنوع کارکردی، نیز تنوع اصناف، قیمت‌ها و خدمات در بعد اقتصادی و ابعاد خارجی شامل اختلاط فرهنگی و عوامل اجتماعی-فرهنگی عواملی هستند که بر ایجاد جذابیت برای افراد موثر بوده و در وهله بعدی رضایت‌مندی افراد را به دنبال داشته‌اند. سرزندگی به عنوان مولفه تاثیرگذار بعد ادراکی-ذهنی بر تنوع محیط شهری در تحقیق خستو و رضوانی [Khastoo & Rezvani, 2010] و لندری [Landry, 2000] و سلطانی و همکاران [Soltani et al., 2013] عنوان شده است. به طوری که خستو و رضوانی، در تحقیق خویش عامل مراکز خرید را مهم‌ترین معیار در سرزندگی فضای شهری معرفی نموده‌اند. با وجود تاثیرات قابل توجه ابعاد اجتماعی-فرهنگی و ادراکی-ذهنی بر کیفیت محیطی محله مورد بررسی، ازدحام و شلوغی بازار و تنوع ارائه خدمات و محصولات سبب افت کیفیت محیطی شده است؛

هرچند که بعد اقتصادی بیش از سایر ابعاد در محیط بازار مورد توجه است، با این وجود دنیای درون بازار مملو است از عملکردهای مختلف که کاربری تجاری و واحدهای فروش تمام آن‌ها را کنار هم نگاه داشته‌اند. فضاهای شهری محل حضور تمام شهروندان و مشارکت آنان در زندگی جمعی است. این فضاها در مقیاس تمام شهر عمل کرده و می‌بایست‌پذیرای گروه‌های مختلفی از شهروندان باشد [Torabi et al., 2007]. محیط بازار نیز به عنوان فضایی تجاری با مشخصات ویژه محل ازدحام جمع قابل توجهی از مردم است. در بازار چهارراه رسولی زاهدان، انواع کاربری‌ها از مذهبی تا بهداشتی مشاهده می‌شود. در پاسخ به سئوالات پژوهش و در رابطه با ویژگی‌های ملموس و ناملموس بازار راسته چهارراه رسولی زاهدان، ملاحظه شد که این بازار از گذشته تا امروز، همچنان با وجود تاسیس پاساژها و بازارهای جدید در نقاط دیگر شهر، در ایفای نقش خود به عنوان مکانی مملو از خرده‌فروشی‌ها و کاربری‌های متنوع، الگوهای ساختمانی انعطاف‌پذیر و هسته فضایی چندفرهنگی موفق عمل کرده و این موضوع، مسبب پویایی فضای شهری و جذب مخاطب در راسته مزبور شده است. تاکید بر تعامل اجتماعی و ابعاد فرهنگی-اجتماعی در یافته‌های محققانی همچون پورحیدر شیرازی [Pourheidar Shirazi, 2015]، کشاورزفصل و منجری [Keshavarzfazi & Manjazi, 2021] و کاریپنو و هیستاد [Carpiano & Hystad, 2011] مشاهده می‌شود. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که تنوع قومی، مذهبی و فرهنگی شهر زاهدان، نیز بر نوآوری محصولات و گوناگونی خرده‌فروشی‌ها اثر مثبت گذارده است؛ اختلاط فرهنگی و تعامل مردم از قومیت‌های مختلف و نیز سایر کشورهای همسایه همچون هند، پاکستان، افغانستان و غیره سبب برجسته‌سازی ابعاد اجتماعی-فرهنگی بازار چهارراه رسولی شده است. لذا ویژگی منحصر به فرد راسته بازار رسولی در شهر، می‌تواند الهام بخش طرح‌های شهری به ویژه در هسته مرکزی شهر باشد.

تنوع قومی و فرهنگی موجود و نیز وجود فرصت‌های مناسب برای عرضه انواع کالاها سبب آرایه خدمات و محصولات متفاوت از قبیل صنایع دستی گوناگون، غذاهای متنوع، تنوع پوشاک، زبان و لهجه، مراسم مذهبی و رسومات متمایز و در مجموع کمترشدن میزان یکنواختی در بافت بازار شده است. این ویژگی می‌تواند سبب تبدیل محله مورد نظر به یک نقطه جاذب گردشگری شود. تنوع و گوناگونی در محدوده چهارراه رسولی زاهدان، حق انتخاب کاربران را افزایش داده و باعث پویایی منطقه شده و در نتیجه نفوذپذیری و انعطاف‌پذیری را افزایش داده است. بدین‌ترتیب، بعد اجتماعی-فرهنگی به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر بعد کارکردی شامل تناسب، گوناگونی و تنوع فعالیت‌ها موثر است. حبیبی و همکاران [Habibi et al., 2019] نیز بعد کارکردی را به عنوان دومین عامل تاثیرگذار بر کیفیت محیط شهری عنوان کرده‌اند. همچنین نجاری نابی و مهدی‌نژاد [Najari Nabi & Mahdinezhad, 2020] و

بر اساس یافته‌های حاصل از این تحقیق، شاخص تنوع تاثیر بارزی بر ایجاد سرزندگی و شادابی و ارتقای کیفیت محیط شهری دارد. با این وجود تاکنون تاثیر این شاخص بر کیفیت محیط شهری تنها در تحقیقات اندکی مورد توجه قرار گرفته است [Haruna et al., 2013; Karimi et al., 2016; Mahmoudnezhad & Ghane, 2016]. علاوه بر تاثیرگذاری مثبت این عامل بر ارتقای کیفیت محیط، با ایجاد تنوع در ابعاد مختلف کالبدی، محیطی، فرهنگی-اجتماعی و غیره می‌توان به صورت مستقیم به بهبود کیفیت محیط و به صورت غیرمستقیم به تاثیرگذاری بر سایر پارامترهای اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی همچون افزایش سطح اشتغال، ارتقای سطح گردشگری و جذب گردشگران و مواردی از این قبیل پرداخت. در این راستا، پیشنهاد می‌شود که شاخص تنوع به عنوان عاملی موثر بر کیفیت محیط شهر در سایر تحقیقات با تاکید بر فضاهای تجاری و نیز سایر فضاهای فرهنگی-اجتماعی مورد توجه قرار بگیرد.

نتیجه‌گیری

بازار چهارراه رسولی زاهدان به عنوان فضایی سرزنده، نقش بارزی در ایجاد تنوع محیطی در شهر زاهدان دارد. شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، ادراکی-ذهنی و کارکردی بیشترین تاثیر و شاخص‌های محیطی و کالبدی-فضایی کمترین تاثیر بر تنوع محیط شهری بازار چهارراه رسولی زاهدان را داشته‌اند. توجه به شاخص تنوع فضاهای تجاری همچون بازار با تاثیر بر عامل اقتصاد و عرضه خدمات متنوع، از عوامل مهم در ایجاد تنوع محیط شهری است که به نوبه خود می‌تواند سبب جذب سرمایه، توسعه شهری و نیز ارتقای کیفیت محیط شهری شود.

تشکر و قدردانی: موردی از سوی نویسندگان ذکر نشد.

تاییدیه اخلاقی: موردی از سوی نویسندگان ذکر نشد.

تعارض منافع: موردی از سوی نویسندگان ذکر نشد.

سهم نویسندگان: فرزانه دادگر (نویسنده اول)، نگارنده مقدمه/پژوهشگر اصلی/نگارنده بحث (۵۰٪)؛ محمدعلی قصری (نویسنده دوم)، روش‌شناس/پژوهشگر کمکی/تحلیلگر آماری/نگارنده بحث (۵۰٪)

منابع مالی: موردی از سوی نویسندگان ذکر نشد.

منابع

- Akan Z, Yilmaz A, Özdemir O, Selvi Y, Korpınar MA (2012). P-436 - Noise pollution, psychiatric symptoms and quality of life: noise problem in the east region of Turkey. *European Psychiatry*. 27(suppl 1):1.
- Ansari S, Behloul Aval NM (2014). Architectural identity of Zahedan city. Tehan; Parnian Andish Press. [Persian]
- Azadeh SR, Mohammadi J, Neshat Doost HT (2021). Investigation the relationship between physical urban environmental quality and citizen's perception of stress (case study: Isfahan City). *MOTALEBATE SHAHRI*. 10(37):99-112. [Persian]

به طوری که با توجه به یافته‌ها، میانگین بعد محیطی از حد متوسط نظری پایین‌تر بوده است و لزوم توجه به ارتقای این شاخص را بیان می‌کند. شاخص محیطی، مولفه‌های گسترده‌ای را در بر می‌گیرد. مواردی همچون کیفیت آب، آلودگی صوتی، سیستم دفع فاضلاب شهری، زباله‌ها و پسماندها و غیره بر کیفیت محیط، به خصوص در فضاهای تجاری بسیار تاثیرگذار هستند. عامل اصلی افت کیفیت محیطی بازار چهارراه رسولی، ازدحام جمعیت و اختلاط فرهنگی و عدم توجه به مراعات نکات بهداشتی و از سویی عدم وجود امکانات کافی در این زمینه است. توجه به این عامل، سبب ارتقای تاثیر بازار چهارراه رسولی بر تنوع محیطی شهر زاهدان می‌شود. تاکید بر مولفه‌های محیطی به عنوان عوامل تاثیرگذار بر کیفیت محیطی در یافته‌های محققانی همچون آکان و همکاران [Akan et al., 2012]، گورجار و همکاران [Gurjar et al., 2010] و عباس آبادی و طالعی [Hoseini Abas-abadi & Talei, 2016] مشاهده می‌شود.

در بازارهای ایران، تنوع کالبد و فرم ساختمانی سبب تنوع‌بخشی به محیط شهری و تاثیر مستقیم و غیرمستقیم بر کیفیت شهر می‌شود. ریخت‌شناسی بازار به خصوص بازارهای سنتی تا حد زیادی وابسته به خصایص کارکردی آن است. بازارها بسته به حوزه نفوذ و وسعت عملکرد خود متفاوت‌اند و این امر تاثیر مستقیم بر شکل کالبدی آن‌ها دارد، مثلاً بازارهای محله‌ای که تنها به محله خود، خدمات ارایه می‌دهند با بازارهای بزرگ متفاوت هستند. بازارهای بزرگ همچون بازار رسولی با تنوع کارکرد تاثیر بیشتری بر تنوع‌بخشی به محیط شهری دارد. در این تحقیق، میانگین شاخص کالبدی-فضایی محله مورد بررسی، کمتر از حد متوسط است. بخش‌های عمده‌ای از بازار رسولی دارای بافت سنتی بوده است، با این حال از نظر تنوع کالبدی نیز بسیاری از نماها با تغییر مصالح روند معاصر سازی را آغاز کرده‌اند. پرواضح است که ابعاد موثر بر کیفیت محیط شهری با هم در ارتباط هستند، به گونه‌ای که تغییر هر یک از ابعاد بر سایر ابعاد چه به صورت مستقیم و چه غیرمستقیم تاثیرگذار است. ارتقای شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و کارکردی سبب ایجاد تنوع و جذب متقاضیان و بازدیدکنندگان بیشتری می‌شود. تراکم جمعیت، تقاضای بیشتری از فضا را می‌طلبد. کمبود محل پارک خودرو، عرض کم راهروهای بازار بر کیفیت ارایه خدمات موثر است و به تدریج بر سایر ابعاد نیز تاثیر می‌گذارد و می‌تواند سبب افت کیفیت فضای شهری شود. بنابراین، بهبود زیرساخت‌های کالبدی و توسعه آن‌ها در فضاهای عمومی محله مورد نظر به‌عنوان یکی از عوامل موثر در تولید فضاهای عمومی و نیز در دسترسی و استفاده از این فضاها و ارتقای کیفیت فضاهای عمومی نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. گلچین و مفاخری [Golchin & Mafakheri, 2017]، صمدی و همکاران [Samadi et al., 2020] نیز بر بهبود زیرساخت‌های کالبدی در فضای شهری تاکید کرده‌اند.

- Khairunnisa M, Ju Tjung L (2019). The development plan of 'Rusun' integrated modern market (case study: Grogol market). IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. 508:012033.
- Khastoo M, Saidi Rezvani N (2010). Factors affecting the vitality of urban spaces, creating a vibrant urban space based on the concept of pedestrian shopping center. HOVIAT-E-SHAHR. 4(6):63-74. [Persian]
- Landry C (2000). Urban vitality: a new source of urban competitiveness. Prince ClausFund Journal.
- Mahmoudnezhad F, Omid Ghane R (2016). Investigating the role of public participation in promoting diversity and security in order to create vitality in urban areas (case study: Kalpa neighborhood of Hamadan). HAFT HESAR Journal of Environmental Studies. 1(3):57-66. [Persian]
- Masoudi Nejad R (2005). Social bazaar and commercial bazaar; comparative study of spatial role of Iranian bazaar in the historical cities in different social-economical context. Proceedings of the 5th International Space Syntax Symposium. Delft, Neterlands: Delft University.
- Najjari Nabi R, Mahdinezhad J (2020). Evaluating the role of physical and functional factors in the socialization of traditional Iranian markets using space syntax technique (Case Study: Tabriz Bazaar). BAGHE-E-NAZAR. 17(85):67-82. [Persian]
- Pourheidar Shirazi (2015). Promoting vitality and sense of place in urban spaces (case study: District 5 of Isfahan). Proceeding of the the first annual conference on architectural research, urban planning and urban management; Shiraz. 1. [Persian]
- Rahman T, Mittelhamer RC, Wandschaneder P (2005). Measuring the quality of life across countries: a sensitivity analysis of well-being indices. WIDER Working Paper Series RP2005-06, World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER).
- Rahimi L, Karami I (2019). Assessment of factors affecting residents' perception of neighborhood environmental qualities (Case Study: Golshahr and Parvaz regions in Tabriz). MOTALEBATE SHAHRI. 8(30):29-40. [Persian]
- Rishbeth C (2001). Ethnic minority groups and the design of public open space: an inclusive landscape?. Landscape Research. 26(4):351-366.
- Soltani A, Zargari Marandi E, Namdarian AA (2013). Formation, strengthening and survival in urban spaces (case study: Chamran street, Shiraz). Housing & Rural Environment. 32(141):87-98. [Persian]
- Samadi A, Mousavi Y, Azkia M (2020). Sociological and physical analysis of urban public spaces (case study: Tehran City). Sustainable City. 2(4):101-114. [Persian]
- Shahi Aqbelaghi A, Zanganeh Y, Khodabandehlo H (2016). Evaluation of the quality of urban environmental Factors, Case study: housing Mehr, Sabzevar. Arid Regions Geographic Studies. 7(26):72-54. [Persian]
- Teymoori A, Asgari Zamani A (2016). The assessment of urban environment quality of physical-spatial dimensions in the middle texture of middle-sized cities (case study: Zanjan city). Journal of Regional Planning. 5(20):163-176. [Persian]
- Torabi M, Torkzad N, Ghasemi M, Pakzad J (2007). Theoretical foundations and urban design process. Tehran: Shahidi.
- Vormann B (2005). Urban diversity. disentangling the cultural from the economic case. New Diversities. 17(2):119-129.
- Bahreini H, Tabibian M (1998). Assessing the quality of the urban environment. Journal of Environmnetal Studies. 24(21):1089. [Persian]
- Bentley I (1985). Responsive environments: a manual for designers. London: Routledge.
- Carmona M (2018). Principles for public space design, planning to do better. Urban Design International. 24:47-59.
- Carpiano RM, Hystad PW (2011). "Sense of community belonging" in health surveys: What social capital is it measuring?. Health & Place. 17(2):606-617.
- Dadvar S, Danesh F, Abasi Z (2016). Investigating the physical structure of the market as a vital element of the old urban fabric, case study: Kashan Bazaar. Urban Management. 44:231-252. [Persian]
- Deka M (2017). Calculation in the pirate bazaars. Journal of Cultural Economy. 10(5):450-461. [Persian]
- Golchin M, Mafakheri S (2017). Environmental readability and presence of citizens in public spaces of Tehran. Urban Sociological Studies. 7(22):23-46. [Persian]
- Golkar K (2001). Constituent components of urban design quality. SOFEH. 11(32):38-65. [Persian]
- Gurjar BR, Jain A, Sharma A, Agarwal A, Gupta P, Nagpure AS, et al (2010). Human health risks in megacities due to air pollution. Atmospheric Environment. 44(36):4606-4613.
- Habibi K, Shieh E, Saidi M (2019). Assessing environmental qualities in the city gateway and prioritizing them by means of the analysis network process. Iranian Architecture & Urbanism. 10(17):5-23. [Persian]
- Harun NZ, Mansor M, Said I (2013). The experience of diversity in open spaces of two historical towns in Malaysia. Procedia-Social and Behavioral Sciences. 85:582-591.
- Hoseini Abas-abadi M, Taleai M (2017). Evaluate the quality of urban life based on the spatial and census data. Journal of Geomatics Science & Technology. 6(4):41-55. [Persian]
- Jacobs J (1992). The Death and life of great american cities paperback. Vintage Books: New York.
- Johari F, Pourjafar MR, Masnavi MR, Ranjbar E (2013). Evaluation of the interface areas of the cities' entrances based on the quality standards, case study: the surrounding region of the old core of Karaj city. ARMANSHAHRI. 5(9):187-199. [Persian]
- Kakavand E, Barati N, Aminzadeh Gohar Rizi B (2013). Comparative assessment of mental image of citizens with planners to quality of the urban environment (case study: Qazvin distressed area). BAGH-E-NAZAR. 10(25):101-112. [Persian]
- Karami S, Mahmoudnezhad F, Fakhraei A, Omid Ghane R (2015). Evaluating the impact of participatory urban planning on the qualities of diversity and the sense of security of residential areas in Iran. Urban Research and Planning. 6(20):157-170. [Persian]
- Karimi Yazdi A, Barati N, Zarei M (2016). Comparative assessment of people's and experts' perception of urban space (Case study of urban collection of Emamzadeh Saleh, Tajrish, Tehran). BAGH-E-NAZAR. 13(45):13-26. [Persian]
- Keshavarzfazl S, Manjazi S (2021). The role of urban open space quality in social interactions with a case study of Atiq Square and the role of the world in Isfahan. SHEBAK. 3(26). [Persian]